

Muînüddin'in 502'de (1109) Dîvân-ı-re-sâil'in başında bulunduğu sırada, vezirlik hevesinde olan ve amacına ulaşmak için her yola başvuran İsfahan'ın nüfuzlu yöneticisi Kadî İsmâil b. Ubeydullah el-Hatîbî, aralarında Muînüddin'in de bulunduğu yaklaşık 100 emir ve saray görevlisi hakkında bir İsmâilî vasıtasıyla yalan ihbarda bulundu. Muînüddin hemen görevden alınıp tutuklandıysa da İsmâil el-Hatîbî'nin, emellerine alet ettiği İsmâilîler tarafından öldürülmesi ve çevirdiği entrikanın anlaşılması üzerine birkaç ay sonra serbest bırakıldı. Ancak olay Sultan Muhammed Tapar'ın güveninin sarsılmasına yol açtığından Muînüddin'e vazifesi geri verilmedi; kısa bir müddet sonra da Hatîrümülk-i Meybûdî'nin ikinci vezirlik döneminde (1110-1117) Dîvân-ı İstîfâ başkanlığına getirildi.

Hatîrümülk'ün azli üzerine Muhammed Tapar vezirliği Muînüddin'e teklif ettiği de o bunu kabul etmekten kaçındı. Ardından Dîvân-ı İstîfâ başkanlığından uzaklaştırıldığı gibi 50.000 dinar ödemeye mahkûm edildi ve bütün mallarına el konuldu. Muînüddin bu durumdan kurtulunca 513'te (1119) savaştan dönen Sultan Sencer'e Save şehrinde katıldı. Sencer de yeğeni Mahmûd b. Muhammed Tapar'ı mağlûp ederek ele geçirdiği Rey şehrinin yönetimini ona bıraktı; daha sonra da onu vezirlik makamına getirdi (518/1124). Öncelikle İsmâilîler'e (Bâtînîler) karşı yaptığı mücadele hız veren Muînüddin, 520 (1126) yılında Türşîz (Tureysis) ve Beyhak üzerine büyük bir sefer düzenledi; İsmâilîler'in öldürülmesini, mallarına el konulmasını ve aile fertlerinin esir alınmasını emretti. Onun İsmâilî kıyımıyla ilgili emirlerinin yerine getirilmesinden sonra (İbnü'l-Esîr, X, 631-632), o zamana kadar bu fırka ile yüz yüze gelmekten uzak durmaya çalışan Sultan Sencer'i merkez üsleri Alamut'a saldırmaya ikna ettiğine dair rivayetler şüpheyle karşılanmaktadır (Köymen, II, 150).

Muînüddin-i Kâşî, 26 Safer 521 (13 Mart 1127) tarihinde en önemli rakiplerinden olan Ebü'l-Kâsım-ı Dergezî'nin anlaştığı, İsmâilîler'in onun ahırına seyis olarak soktukları bir fedâi tarafından öldürüldü; cenazesi Merv'e götürülerek orada defnedildi. Muînüddin-i Kâşî dindar, cömert ve hayır sever bir kişiliğe sahipti. İbnü'l-Esîr onun Bâtînîler'le yaptığı mücadeleden övgüyle söz eder ve bundan dolayı Allah'ın kendisini şehitlikle ödüllendirdiğini söyler (el-Kâmil, X, 647). Kaynakların çoğunda dirayetli ve âdil bir vezir olarak nitelendirilen, Necmeddin-i Kummî'nin *Târihu'l-*

vüzerâ' adlı eserinde (s. 203) vezirlik dönemine "ıyd-i ekber" denildiği belirtilen Muînüddin imar faaliyetlerine büyük önem vermiş, ülkenin çeşitli yerlerinde medrese, hastahane, cami ve kervansaray yaptırmıştır. Muînüddin'i, kendisine mertebesinden düşük görev verilmesine sebep olduğu için hicveden ve bu yüzden tutuklanıp mallarına el konulan Ebü Tâhir-i Hâtûnî hariç Muizzî, Senâî, Ebüverdi ve Errecânî gibi Selçuklu dönemi şairleri met-hetmiştir. Kardeşi Ebü'l-Fazl Mecdüddin Ubeydullah da Sencer devrinde onun maiyetinde çalışmış, çocuklarından Ebü Tâhir Fahreddin İsmâil, Irak Selçuklu Sultanı Arslanşah b. Tuğrul zamanında vezirlik yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebüverdi, *Dîvân*, Beyrut 1317/1938, s. 7, 293-294; Muizzî, *Dîvân* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1318 hş., s. 68-70, 157, 564-567, 763-767; Senâî, *Dîvân* (nşr. Muzâhir-i Musaffâ), Tahran 1336/1957, s. 253-255; Ahmed b. Muhammed Errecânî, *Dîvân* (nşr. Ahmed b. Abbas el-Ezherî), Beyrut 1307/1928, s. 22-25, 229; Râvendî, *Râhatü's-sudûr* (Ateş), I, 163; II, 306, 335, 336, 340, 359; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 631-647; Bünderî, *Züb-detü'n-Nusra* (Burslan), s. 72, 97, 99-102, 106-107, 109, 114, 138-139; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, VIII/1, s. 125; Nâsirüddin Münşî-i Kirmânî, *Nesâ'imü'l-eshâr* (nşr. Celâleddin Hüsey-nî Urmevî), Tahran 1364/1945, s. 64-68; Hândmîr, *Düstürü'l-vüzerâ'* (nşr. Saîd-i Nefîsî), Tahran 1317, s. 168, 194-199; Şüsterî, *Mecâlisü'l-mü'minin*, Tahran 1365 hş., II, 462-466; Necmeddin Ebü'r-Recâ Kummî, *Târihu'l-vüzerâ'* (nşr. M. Takî Dânişpejûh), Tahran 1363 hş., s. 203, 215; Seyfeddin Hacı b. Nizâm Akilî, *Aşârü'l-vüzerâ'* (nşr. Celâleddin Hüsey-nî Urmevî), Tahran 1347 hş., s. 248-249; Abbas İkbâl, *Veżâret der 'Ahd-i Selâtin-i Büzürg-i Selcûkî* (nşr. M. Takî Dânişpejûh), Tahran 1338 hş., s. 254-260; C. L. Klausner, *The Seljuk Vizirate: A Study of Civil Administration 1055-1194*, Cambridge 1973, s. 50, 92, 106, 107, 127, 133; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi: İkinci İmparatorluk Devri*, Ankara 1984, II, 150-152; B. Lewis, *Haşîşiler* (trc. Ali Aktan), İstanbul 1995, s. 55-57; Ebü'l-Fazl Hatîbî, "Ebü Naşr-ı Kâşî", *DMBİ*, VI, 321-323.

MEHMET KANAR

MUİNÜDDİN SÜLEYMAN PERVÂNE

(معین الدین سلیمان پروانه)

(ö. 676/1277)

Anadolu Selçukluları tarihinde bir döneme adını veren devlet adamı.

II. Gıyâseddin Keyhusrev'in veziri Mühezzebüddin Ali ed-Deylemî'nin (bazı kaynaklarda Kâşî [Kâşânî], Kârî) oğludur. Babası 641 (1243) yılında Moğollar'la barış

yapmak üzere Mugan'a giderken Muînüddin'i ve kardeşlerini de yanında götürdü. Kaynaklarda adı ilk defa Tokat emiri olarak zikredilen Muînüddin'in (*EF* [İng.], VII, 479) Erzincan serleşkerliği (subaşılık) gibi önemli bir mevki elde etmek için devrin güçlü kumandanlarından Seyfeddin Torumtay ile nüfuz mücadelesine girdiği ve Baycu Noyan'ın desteğiyle Erzincan subaşılığına getirildiği kaydedilir (İbn Bîbî, II, 129, 152-153). Anadolu Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus'un hizmetinde emir-i hâcib (melikü'l-hüccâb) olarak görev aldığı anlaşılan Muînüddin başarılı hizmetleriyle sultana rahat bir dönem yaşattı (Kaymaz, s. 59-60). Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un 654'te (1256) Sultanhanı savaşında Moğollar'a yenilip kaçması üzerine IV. Kılıcarslan sultan ilân edildi. Bu yeni dönemde Pervâne Nizâmeddin Hurşid nâib-i saltanat, Muînüddin Süleyman pervane olarak görev aldı (*a.g.e.*, s. 65-66). Muînüddin Süleyman Pervâne, Nizâmeddin Hurşid'in aynı yıl Anadolu'da bulunan Hoca Noyan'ın öldürülmesinden sorumlu tutulup idam edilmesiyle geniş yetkilere sahip bir emir şeklinde hüküm sürmeye başladı (*a.g.e.*, s. 68). Türkmenler tarafından desteklenen II. İzzeddin Keykâvus'un Konya'ya hareket etmesi üzerine IV. Kılıcarslan önce Kayseri'ye, oradan da Muînüddin Süleyman Pervâne ile birlikte Tokat'a gitti (656/1258). Muînüddin, Hülâgû'nun Suriye seferine çıkmadan önce Büyük Kağan Mengü'nün yarlığı gereğince II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Kılıcarslan'ı Tebriz'e çağırarak ülkeyi ikiye taksim etmesi sırasında (4 Şâban 657 / 27 Temmuz 1259) önemli rol oynadı ve taksimden sonra Sâhib Ata, II. İzzeddin Keykâvus'un vezirliğine getirilirken kendisi IV. Kılıcarslan'ın veziri oldu. 659'da (1261) Sâhib Ata'yı kendi yerine IV. Kılıcarslan'ın vezirliği teklifiyle yanına çekti. Bunun üzerine Memlük Sultanı Baybars'tan da umduğu yardımı göremeyen II. İzzeddin Keykâvus Bizans'a kaçtı. Böylece IV. Kılıcarslan'ın rakipsiz kalmasını sağlayan Muînüddin Süleyman, onu Konya'ya giderek tek başına Anadolu Selçuklu tahtına çıkması için teşvik etti. Baycu Noyan da IV. Kılıcarslan'ın hükümdarlığını Malatya'da ve diğer bazı vilâyetlerde kabul ettirmeye çalıştı. Muînüddin Süleyman, bu tarihten sonra devlet üzerindeki kontrolünü gittikçe arttırarak iktidarı tamamen eline geçirdi. Moğol baskısının en şiddetli döneminde ilhan ve kumandanlarının güven ve dostluklarını kazanması, itibar ve gücünün daha da artmasına ve kısa zamanda siyasî rakiplerini ortadan kaldıra-

MUİNÜDDİN SÜLEYMAN PERVÂNE

rak mutlak bir otorite kurmasına yol açtı. Her ne kadar tahtta IV. Kılıcarslan oturuyorsa da gerçekte devleti yöneten kişi Muînüddin Süleyman Pervâne idi (Aksarâyî, s. 65).

IV. Kılıcarslan ile Süleyman Pervâne 663 (1265) yılında İlhanlı tahtına çıkan Abaka Han'ın yanına giderek kendisini kutladılar ve değerli hediyeler sundular; bu arada Sinop'u Rumlar'ın elinden kurtarmak istediklerini söyleyip ondan izin aldılar. Anadolu'ya dönüşlerinde sultan Konya'da kalırken Süleyman Pervâne Tokat, Niksar ve Samsun yörelerinden topladığı askerlerle Sinop üzerine yürüdü ve şiddetli bir kuşatmayla şehri ele geçirip kiliseye çevrilmiş olan camileri yeniden ibadete açtı (664/1266). Fetihnâmelerle bütün İslâm ülkelerine ve Abaka Han'a duyurulan bu zafer onun nüfuzunu ve kudretini daha da arttırdı. Süleyman Pervâne bu gücüne dayanıp Kılıcarslan'dan Sinop'un kendisine temlik edilmesini istedi ve sultan Abaka Han'ın desteğini sağlamış olan Pervâne'ye boyun eğmek zorunda kaldı; şehrin ona verildiğini gösteren temliknâmeyi de meşhur tarihçi İbn Bîbî kaleme aldı. Pervâne bu olaydan sonra arasının açıldığı Kılıcarslan'ı Abaka Han'a kötölemekten geri durmadı ve onu ortadan kaldırıp tahta küçük yaştaki oğlu Gıyâseddin Keyhusrev'i geçirmeyi planladı. Bu arada Abaka Han'a Kılıcarslan'ın Memlûk sultanı ile birlikte hareket ettiğini bildirdi. Abaka da ona kendisini Anadolu'da İlhanın nâibi olarak gördüğünü söyleyip sultanın ortadan kaldırılması için izin verdi. Çok geçmeden Pervâne'nin tertibiyle IV. Kılıcarslan öldürüldü (664/1266) ve yerine III. Gıyâseddin Keyhusrev tahta çıkarıldı. Pervâne önemli makamlara kendi adamlarını yerleştirmişti; kızını da yeni sultanla evlendirdi. Ancak daha önce yerini verdiği Vezir Sâhib Ata hâlâ makamını korumaktaydı ve Süleyman Pervâne için önemli bir rakipti. Bu sebeple Pervâne onu, İlhanlı hükümdarına karşı eski sultan II. İzzeddin Keykâvus ile iş birliği yapmakla suçlayarak tevkif etti. Vezir bu durumdan, Tebriz'e kaçan küçük oğlunun hadiseyi Abaka Han'a anlatması ve ondan bir yarlık getirmesi sayesinde kurtulabildi. Sâhib Ata'nın Abaka Han'ın nazarında yeniden itibar kazanması Süleyman Pervâne'ye duyulan güvenin sarılmasına yol açtı.

Süleyman Pervâne, devlet içinde mutlak otorite kurmak düşüncesiyle Moğollar'a yaranmaya çalışırken rakip gördüğü devlet adamlarını çok defa Memlûk Sultanı Baybars veya II. İzzeddin Keykâvus ile

iş birliği yapmakla suçlardı. Ancak Abaka Han nezdinde itibar kaybetmeye başladığını anlayınca bu defa kendisi Baybars'a gizlice bir mektup göndererek Moğollar'ı Anadolu'dan çıkarmak için onunla iş birliğine hazır olduğunu bildirdi. Bu sırada Abaka Han, aralarındaki anlaşmazlıkları halletmek üzere Pervâne'yi ve Moğol kumandanlarını huzuruna çağırdı. Tebriz'e giden Pervâne, Abaka Han'a bağlılığını arzetti ve bazı noyanların Anadolu'da işledikleri zulümlerden halkın şikâyetçi olduğunu söyledi. Abaka Han, Acay ve Samagur noyanları geri çağırıp yerlerine Tudavun ve Toku noyanları gönderdi ve bütün Selçuklu beylerini onların emrine verdi. Süleyman Pervâne'nin Tebriz'e gittiği sırada Hatîroğlu Şerefeddin ile diğer bazı beyler Moğollar'a baş kaldırdılar ve Memlûk Sultanı Baybars'a haber yollayıp onu Anadolu'ya davet ettiler; ancak Baybars o yıl gelmesinin mümkün olmadığını bildirdi. Bu arada 30.000 kişilik bir Moğol ordusu Anadolu'ya geldi ve isyanı bastırdı (Cemâziyevvel 675 / Ekim 1276). Hatîroğlu Şerefeddin, idamından önce yargılanması sırasında Muînüddin Pervâne'nin de Baybars'la mektuplaştığını açıkladı ve bu durum daha sonra Pervâne'nin idamında büyük rol oynadı.

Sultan Baybars, Anadolu'yu Moğol istilasından kurtarmak için 675'te (1277) 30.000 kişilik bir kuvvetle Halep'ten yola çıktı ve nisan ayında Elbistan ovasına ulaştı. Burada yapılan savaşta Tudavun ve Toku noyanların kumanda ettiği 15-16.000 kişilik Moğol ordusu kesin bir yenilgiye uğradı (10 Zilkade 675 / 15 Nisan 1277). Moğol saflarında yer alan Muînüddin Pervâne'nin emrindeki Selçuklu askerleri ciddi biçimde savaşmadıkları gibi ya taraf değiştirmiş ya da kumandanlarıyla birlikte Memlûk ordusuna esir düşmüş yahut teslim olmuşlardı; Pervâne'nin oğlu ve torunu da bunların arasındaydı. Muînüddin Pervâne savaşın neticesini gördükten sonra Kayseri'ye kaçtı ve ailesiyle birlikte burada bulunan III. Gıyâseddin Keyhusrev'i yanına alarak Tokat'a gitti. Sultan Baybars ardından Kayseri'ye yöneldi ve halkın sevinç gösterileri arasında şehre girdi; hemen arkasından da Pervâne'ye haber gönderip huzuruna gelmesini bildirdi. Fakat Pervâne on beş gün süre isteyip bu arada Abaka ile temasa geçmeye çalıştı. Pervâne'nin ikiyüzlü siyasetini anlayan ve ayrıca Abaka Han'ın büyük bir orduyla Anadolu'ya yaklaştığını duyan Baybars ordusunda erzak sıkıntısının da başlamasıyla

birlikte Suriye'ye çekildi. Onun çekilmesinden sonra Abaka Han, Erzincan - Divriği yoluyla Elbistan'a ulaştı; Pervâne de III. Gıyâseddin Keyhusrev ve Vezir Sâhib Ata ile birlikte onun yanına gitti. Savaş meydanını gezerken Moğol kumandan ve askerlerinin cesetleri yanında Selçuklu cesedine rastlamayan Abaka Han çok öfkelendi ve Muînüddin Pervâne'yi Memlûk sultanıyla iş birliği yapmakla suçladı. Pervâne her ne kadar Baybars'ın gelişinden haberinin olmadığını söylediyse de o sırada yanlarında bulunan Emir İzzeddin Aybeg, Abaka'ya onun Memlûk sultanıyla sürekli haberleştiğini ve kendisini Anadolu'ya gelmesi için teşvik ettiğini açıkladı. Abaka Han, Kongurtay Noyan'ı Anadolu'nun idaresiyle görevlendirip Muînüddin Pervâne ile Sâhib Ata'yı yanına alarak Azerbaycan'a döndü; yolda uğradığı bütün şehir ve kasabaların yağmalanması ve halklarının öldürülmesi emrini verdi. Moğollar'ın bu intikam seferinde 200.000 Türk'ü öldürdüğü rivayet edilir. Mallarına el konulan ve iktâları geri alınan Muînüddin Pervâne, İlhanlı hükümdarlarının yazlık merkezi olan Aladağ'a varıldığında yargılandı. Savaşta öldürülen Toku ve Tudavun noyanların eşlerinin ağlamasından etkilenen Abaka Han, bazı kumandanlarının da ısrarıyla Muînüddin'i yakınlarıyla birlikte 1 Rebîulevvel 676'da (2 Ağustos 1277) idam ettirdi. Ermeni tarihçisi Hayton, Muînüddin Pervâne'nin cesedinin Moğol gelenekleri uyarınca ikiye ayrıldığını ve yenildiğini yazar (*EP* [İng.], VII, 479). İlhanlı devlet adamı Şemseddin el-Cüveynî, Pervâne'nin ölümünden duyduğu üzüntüyü, "Süleyman artık yok, şeytanlar özgür" diyerek ifade etmiştir.

Muînüddin Pervâne taht kavgalarının sürdüğü, Moğol zulüm ve sömürüsünün arttığı, devlet otoritesinin sarsıldığı bir dönemde mahirâne siyasetiyle ülkeyi uzunca bir süre refah içerisinde idare etmeyi başarmıştır. Onun öldürülmesinden sonra Moğollar malî baskılarını daha da arttırmışlardır. Ancak Muînüddin'in Moğollar'la Memlûkler'e karşı güttüğü istikrar-sız ve dürüst olmayan siyaset, bu arada ihtirasları yüzünden kendine rakip gördüğü devlet adamlarını, kumandanları ve hatta sultanı ortadan kaldırması hem şahsına hem devlete çok pahalıya mal olmuş, sonuçta Süleyman Pervâne bir devrin kuruluşu kadar çöküşünü de hazırlayan kişi olarak tarihe geçmiştir. 1277-1322 yılları arasında Sinop'ta hüküm süren Pervâne-oğulları Beyliği onun çocukları tarafından kurulmuştur.

Süleyman Pervâne âlimleri korumuş, medrese ve zâviyelerde huzur içinde eğitim yapılmasını sağlamıştır. Tokat'ta müridi olduğu Fahreddin-i İrâkî için bir han-kah, halen faal durumda bulunan ve kendi adıyla anılan bir hamam, bugün müze olarak kullanılan bir şifâhâne (bk. GÖK-MEDRESE), Kayseri'de bir medrese ve Merzifon'da bir cami yaptırmış, Trabzon Komnenosları'nın işgali (1261) sırasında tamamen yıkılan Sinop'taki Alâeddin Camii'ni ihya ettirmiştir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, *Fihî mâ fih* adlı eserini yakın dostu ve müridi olan Mu'înüddin Pervâne'ye sunmuştur. Mevlânâ'nın kabri üzerine bir türbe yapılması emrini verenler arasında Mu'înüddin Pervâne ve eşi Gürcü Hatun'un da olduğu rivayet edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Bibî, *el-Evâmirü'l-Âlâiyye: Selçuknâme* (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 1996, II, 129, 152-153, 155-156, 159, 164-170, 172-174, 179-187, 196-201; İzzeddin İbn Şeddâd, *Târîhu'l-Melikî'z-Zâhîr* (nşr. Ahmed Hutayt), Beyrut 1403/1983, s. 34-35, 77-79, 107-108, 122-129; Ebû'l-Ferec, *Târîh*, II, 587-588, 591, 597-600, 602; Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmi'u'l-tevârih* (nşr. Abdülkerim Alioğlu Alizâde), Bakü 1957, s. 144-147; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-aḥbâr*, s. 42-118; a.e. (trc. Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s. 33-90; İbnü's-Sukâî, *Tâli Kitâbi Vefeyâti'l-a'yân* (nşr. ve trc. J. Sublet), Dimaşk 1974, s. 79-80, 102-103; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürrer*, VIII, 139-141, 164, 177-178, 188-189, 191-207; Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifin*, I-II, bk. İndeks; Münecimbaşı, *Câmiu'd-düvel: Selçuklular Tarihi* (nşr. ve trc. Ali Öngül), İzmir 2001, II, 98, 100-102, 104-106, 112, 114-118; *Anadolu Selçuklular Devleti Tarihi* (nşr. ve trc. Feridun Nafiz Uzluk), Ankara 1952, s. 32, 35-36, 39-40; Spuler, *İran Moğolları*, s. 65, 84-85, 414, 420; Nejat Kaymaz, *Pervane Mu'înüddin Süleyman*, Ankara 1970; Cl. Cahen, *Osmanlılar'dan Önce Anadolu'da Türkler* (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1984, s. 270-285; Osman Turan, *Türkiye Selçuklular Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988, s. 5, 31, 52, 148, 157-158; a.mlf., *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 485-557; Erdoğan Merçil, *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, Ankara 1993, s. 156-161, 302, 312, 325; C. Hillenbrand, "Mu'in al-Din Parwāna: The Servant of Two Masters?", *Miscellanea Arabica et Islamica* (ed. F. de Jong), Leuven 1993, s. 267-274; a.mlf., "Mu'in al-Din Sulaymān Parwāna", *EP* (İng.), VII, 479-480; R. Amitai-Preiss, *Mongols and Mamluks*, Cambridge 1996, s. 159-163; M. Şakir Ülkütaşır, "Sinop'ta Selçuklular Zamanına Ait Tarihi Eserler", *Türk Tarih, Arkeologiya ve Etnografya Dergisi*, sy. 5, İstanbul 1949, s. 115, 140-143, 146-147; Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Pervâne Bey Medresesi", *VD*, XXVI (1997), s. 225-236; J. H. Kramers, "Mu'in-üd-din", *IA*, VIII, 556-557; Besim Darkot, "Sinop", a.e., X, 684-685; "Tokat", *YA*, X, 7153; Ali Sevim, "Keyhusrev III", *DİA*, XXV, 351-352; Faruk Sümer, "Keykâvus II", a.e., XXV, 356; a.mlf., "Kılcarşan IV", a.e., XXV, 404-405.

MUHARREM KESİK

MU'İNÜDDİN-i YEZDÎ

(مبین الدین یزدی)

Mu'înüddin Cemâlüddin Ali
b. Celâleddin Muhammed Yezdî
(ö. 789/1387)

İranlı âlim ve tarihçi.

İran'ın Yezd şehrinde doğdu. İlhanlılar'ın siyasî güçlerini yitirmesinden sonra Yezd, İsfahan ve Fars bölgelerine hâkim olan Muzafferî Sultanı Emîr Mübârizüddin'in yakınlarından ve dönemin itibarlı kişilerinden olan Celâleddin-i Yezdî'nin oğludur. Emîr Mübârizüddin'in oğlu Şah Şücâ'nın eğitimiyle görevlendirildiği için "Mualim-i Yezdî" unvanıyla tanınır. Tahsiline Yezd ve Şiraz'da Kadı Adudüddin el-İcî'nin yanında başlayan Mu'înüddin ondan Arap dili ve edebiyatı, kelâm, fıkıh ve tefsir okudu. Öğrenimini tamamladıktan sonra babasının aracılığıyla 744 (1343-44) yılında Muzafferî sarayında dinî ve siyasî konularda sözcü olarak göreve başladı. Bunun yanında emîrin oğlu Şah Şücâ'nın eğitimle görevlendirildi. Vazifeye başladığı tarihten itibaren emîrin sefer ve seyahatlerinde yanında bulundu. Genç yaşta, Sünnî bir hânedan olan Muzafferîler'in propagandasını yapma, muhaliflerine karşı onları savunma görevini üstlenmiş olması ve onlarla yakın ilişkiler içinde bulunması onun şahsiyetini ve düşünce yapısını derinden etkilemiş olmalıdır.

Başarılı hizmetleriyle Muzafferîler nezdinde dinî bir otorite konumuna yükselen Mu'înüddin, daha sonra seyyidlerin eğitimi için kurulmuş olan Kirman'daki Dârü's-siyâde'ye müderris olarak tayin edildi (755/1354). *Mevâhib-i İlahî* adlı eserinin ilk kısımlarını 757'de (1356) İsfahan'da Emîr Mübârizüddin'e ve oğlu Şah Şücâ'a okuduğuna göre bu yıllarda eser yazmakla da meşgul olduğu anlaşılmaktadır. *Terce-me-i Reşfü'n-neşâ'ih*'ini 774 (1372-73) yılında tamamlayan Mu'înüddin Yezd'de vefat etti. Kendi yaptırdığı, inşası henüz tamamlanmış caminin yanındaki türbeye defnedildi. 1081 (1670-71) yılında bir onarım geçiren cami günümüzde halen ayak-tadır.

Eserleri. 1. *Mevâhib-i İlahî*. Muzafferîler dönemini anlatan tek eser olup *Târîh-i Muzafferî* ve *Hümâyunnâme* adıyla da tanınır. Vassâf'ın İlhanlılar hakkındaki çalışmasından sonra Farsça tarih eser-

leri içinde edebî açıdan en değerlisi olarak kabul edilir. Mu'înüddin kitabını Emîr Mübârizüddin adına yazmaya başlamış, ancak emîrin eserin tamamlanmasından önce vefatı üzerine (765/1364) oğlu Şah Şücâ'a takdim etmiştir (767/1366). Mahmûd-i Kütübî adlı bir müellif, kitaba Muzafferîler'in 795 (1393) yılında Timur tarafından yıkılmasına kadar olan dönemi de ilâve etmiş, bu arada dilini de sadeleştirerek kitabı yeniden kaleme almıştır. Eserin bir kısmı neşredilmiştir (*Mevâhib-i İlahî der Târîh-i Âli-i Muzaffer*, nşr. Saîd-i Nefisî, Tahran 1326 hş.). 2. *Terce-me-i Reşfü'n-neşâ'ih*'i'l-İmâniyye ve *keşfü'l-fedâ'ih*'i'l-Yünâniyye. Şehâbeddin es-Sühreverdi'nin *Reşfü'n-neşâ'ih* adlı eserinin Farsça'ya çevirisi olmakla birlikte tercümeden çok bir şerh niteliği taşımaktadır. Filozofların düşüncelerine karşı çıkıp Sünnî görüşleri ve zühd esaslı tasavvufu anlatan eser İran'da tasavvufun yayılma sürecinde yazılmış önemli bir kaynaktır. Mu'înüddin, 774 (1372-73) yılında Yezd'de tamamladığı kitabını Şah Şücâ'ın yeğeni Nusretüddin Yahyâ'ya ithaf etmiştir. Eserde, Mu'înüddin'in İranlı şairlerden ve özellikle Sa'dî-i Şirâzî'den alıntılar yaptığı halde çağdaşı Hâfız-ı Şirâzî'den tek bir mısra bile almaması dikkat çekmektedir. Onun Şah Şücâ'ı dine yöneltmek istediği ve bu sebeple o dönemde dindar bir şair olarak görülmeyen Hâfız'dan alıntı yapmadığı ileri sürülmektedir. *Terce-me-i Reşfü Necib Mâyil-i Herevî* tarafından bir giriş ve çeşitli indekslerle beraber neşredilmiştir (Tahran 1365 hş.). Mu'înüddin-i Yezdî'nin bunların dışında *Nüzhetü's-sürûr*, *Esâ-sü's-salṭana* ve *Münşe'ât* adlı eserlerinin bulunduğu kaydedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mu'înüddin-i Yezdî, *Mevâhib-i İlahî der Târîh-i Âli-i Muzaffer* (nşr. Saîd-i Nefisî), Tahran 1326 hş., neşredenin girişi; Şehâbeddin es-Sühreverdi, *Terce-me-i Reşfü'n-neşâ'ih*'i'l-İmâniyye ve *keşfü'l-fedâ'ih*'i'l-Yünâniyye (trc. Mu'înüddin-i Yezdî, nşr. Necib Mâyil-i Herevî), Tahran 1365 hş., neşredenin girişi, s. 23-31; Ca'fer b. Muhammed Ca'ferî, *Târîh-i Yezd* (nşr. İrec Efşâr), Tahran 1338 hş., s. 78; *Keşfü'z-zunûn*, I, 685; Browne, *LHP*, III, 359-360; Storey, *Persian Literature*, I, 277; Safâ, *Edebiyyât*, III, 1300; İrec Efşâr, *Yâdgârâh-i Yezd*, Tahran 1345 hş., II, 227-228; Rypka, *HIL*, s. 318; A. Hartmann, "Eine orthodoxe Polemik gegen Philosophen und Freidenker -eine zeitgenössische Schrift gegen Hâfız?- Mu'in ud-Din Yazdi und sein Tarğama-yi Raşf an-naşa'ih", *Isl*, LVI/2 (1979), s. 274-293; a.mlf., "Mu'in al-Din", *EP* (İng.), VII, 480-481.

ANGELIKA HARTMANN